

Державний комітет архівів України
Український державний науково-дослідний інститут
архівної справи та документознавства

СТУДІЇ

З АРХІВНОЇ СПРАВИ ТА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Том сьомий

Київ – 2001

Редакційна колегія:

Ляхоцький В. П. (головний редактор),
Матяш І. Б. (заступник головного редактора),
Федорова Л. М. (відповідальний секретар),
Боряк Г. В., Бутич І. Л., Денисенко А. В., о. Дмитрій (Рудюк),
Дубровіна Л. А., Калакура Я. С., Кулешов С. Г., Ларін М. В. (Росія), Німчук В. В.,
Папакін Г. В., Пиріг Р. Я., Сергійчук В. І., Смолій В. А., Ульяновський В. І.,
Федосов В. В. (Білорусь), Христова Н. М., Шандра В. С.

Цей том «Студій з архівної справи та документознавства»
присвячено 2000-літтю Різдва Христового

Рекомендовано до друку Вченою радою Українського державного
науково-дослідного інституту
архівної справи та документознавства

Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства забороняється. Редколегія не завжди поділяє точку зору авторів, зберігає оригінальний стиль матеріалів, залишає за собою право скорочувати тексти. Друковані в інших виданнях матеріали до розгляду не приймаються. При передруку публікацій посилання на «Студії з архівної справи та документознавства» обов'язкове.

Видання зареєстровано Вищою атестаційною комісією при Кабінеті
Міністрів України як фахове видання з спеціальності «Історичні науки»
(Бюлетень ВАК України, 1999, № 4, с. 47)

ЗМІСТ

Архівна справа: історія та сучасність

- Георгій Папакін** Церковні фонди християнських конфесій у складі Національного архівного фонду України: структура, зміст, історія надходження.....7
- Катерина Климова** «Надежные хранители древностей» (з історії церковних архівів в Україні).....14
- Михайло Довбищенко** Єпархіяльні архіви Української Церкви литовсько-польської доби: історична доля та шляхи реконструкції.....22

Джерелознавчі галузі знань

- Ігор Скочиляс** Джерельна евристика візитаційної документації Львівської єпархії XVIII ст. у Галичині та на Поділлі в другій половині XIX – 1930-х рр.27

Історія установ, товариств і об'єднань

- Михайло Федоренко** Діяльність Церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії зі створення фондів рукописів та стародруків Церковно-археологічного музею 1874–1877 рр.....34
- Наталія Московченко** Збереження церковних архівів як напрямок діяльності засновників Харківського історичного архіву.....36

Огляди архівних фондів

- Світлана Кагамлик** Архів Києво-Печерської лаври як джерело до культурно-просвітницької діяльності монастиря у XVIII ст.40
- Михайло Делеган** Документи Державного архіву Закарпатської області як джерело дослідження історії поліконфесійного розвитку краю (регіону).....48
- Євген Чернецький** Документи фонду «Переяславсько-Бориспільська духовна консисторія» ЦДАК України як джерело дослідження східних теренів Речі Посполитої у XVIII ст.51
- Олександр Петренко** Документи традиційних християнських церков у фондах Державного архіву Вінницької області дорадянського періоду.....54
- Оксана Крижанівська, Олег Крижанівський** Архівні документи про історію церкви на правобережній Україні XVIII – першої половини XIX ст.58
- Любов Задніпровська** Документи Державного архіву Донецької області про діяльність православної церкви (XVIII – поч. XX ст.).....61
- Ніна Шестакова** Колекція архіву історії унії у фонді «Греко-католицька митрополича консисторія у Львові» в ЦДАЛ України.....63
- Іван Оков** Джерела до церковної історії у фондах Держархіву Луганської області.....68
- Лілія Білоусова** Документи Держархіву Одеської області про історію й діяльність християнських конфесій та парафій.....71
- Ірина Преловська** Джерела з історії Першого Всеукраїнського Православного Церковного Собору 14-30 жовтня 1921 р.73
- Діонізія Грицина, Любомира Бойцун** «Волинська духовна православна консисторія». Огляд фонду.....79
- Вікторія Резнікова** «Харківська духовна консисторія». Огляд фонду.....83
- Ганна Морозова** Огляд фонду «Чернігівська духовна консисторія».....88
- Любов Соловка** Документи Станіславської греко-католицької консисторії 1788–1944 рр.90
- Ганна Волкотруб** Документи Києво-Васильківського римсько-католицького деканату Держархіву м. Києва.....92
- Юрій Шаповал** Невідомі документи про УАПЦ у зв'язку зі справою «Спілки визволення України».....93
- Микола Тимошик** «Зібрання митрополита Іларіона» в Канаді: архів, письмові заповіти, проблема повернення в Україну.....97

Публікація архівних документів

- Іван Бутич** Універсали гетьмана України Петра Дорошенка монастирям.....102
- Світлана Абросимова** Колекція документів Дніпропетровського історичного музею з історії Православної церкви в Україні XVIII ст.106
- Леонід Пилявець** Невідомий лист С. Шелухіна до архієпископа Празького і всієї Чехословаччини.....110
- Зиновій Тіменик** Нововиявлені документи з історії Української Церкви.....118
- Володимир Ляхоцький** Маловідома сторінка педагогічної діяльності Івана Огієнка.....124
- Володимир Сергійчук** Радянська влада і церква: маловідомі документи.....130
- Лариса Рева** Неопубліковані матеріали про давню українську книгу.....142

Бібліографія, інформація, хроніка

- Галина Ковальчук** "Книга книг" у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ.....146
- Ірина Матяш** Показчик до метричних книг Свято-Троїцької церкви в Одесі.....151
- Валерій Смолій** Цінне археографічне видання.....152

Іван Бутич, к.і.н. (Київ)

УНІВЕРСАЛИ ГЕТЬМАНА УКРАЇНИ
ПЕТРА ДОРОШЕНКА МОНАСТИРЯМ

Петро Дорошенко народився 1627 р. в Чигирині в стародавньому козацькому роді. Його дід Михайло Дорошенко був гетьманом. Він загинув 1628 р. на війні в Криму. Де Дорошенко одержав освіту — невідомо, але він добре володів латинською і польською мовами, знав історію, був прекрасним промовцем, що свідчить про тогочасний рівень шкільної освіти. Брав участь у визвольних змаганнях під керівництвом Богдана Хмельницького з 1648 р. 1649 р. він був записаний до реестру Війська Запорозького як писар Чигиринського полку. 1657 р. Хмельницький призначив Дорошенка прилуцьким полковником. Він підтримував Івана Виговського, брав участь у Чуднівській компанії, а за гетьманування Павла Тетері був генеральним осавулом, потім черкаським полковником (з 1665 р.).

Того ж року на свято Покрови правобережні полковники проголосили Дорошенка гетьманом. На початку січня 1666 р. це рішення підтвердила загальна рада у Чигирині.

Дехто з істориків вважає, що Чигиринська рада схвалила програму політичної самостійності України. Проте за тих умов новий гетьман змушений був визнати польську зверхність; бо у цей час у важливих пунктах України (Чигирин, Корсунь, Біла Церква та ін.) стояли польські загоны. 19 жовтня 1667 р. Дорошенко уклав угоду з польським королем Яном Собеським, яка була скріплена взаємною присягою.

Переконавшись, що ні Росія, ні Польща не хотять погодитись з самостійністю України, Дорошенко почав думати про допомогу Туреччини. У січні 1668 р. відбулася рада в Чигирині. Козаки вирішили не визнавати зверхності ні Москви, ні Польщі. Гетьман звернувся до Криму і Туреччини. Йому обіцяли підтримку, як і Брюховецькому, а тим часом вичікували, хто з них візьме верх.

А боротьба в краї продовжувалася, руйнуючи і знекровлюючи господарство.

Розчарований у турецькій протекції, Дорошенко вирішив зректися гетьманства.

19 вересня 1676 р. Петро Дорошенко оселився в Сосниці на Чернігівщині. Але незабаром його було вивезено до Москви. У 1679–1682 рр. Дорошенко був воеводою у В'ятці, а потім жив у селі Ярополчі Волокамського повіту під Москвою, де й помер 1698 р.

Про внутрішню діяльність Дорошенка відомо небагато. Пропонована публікація характеризує його ставлення до монастирського землеволодіння (а в цій діяльності він наслідував Богдана Хмельницького, тобто не тільки стверджував наявні володіння, але й надавав нові).

№ 1

1657, травня 27. Прилуки. — Універсал полковника Петра Дорошенка про підтвердження за Ладанським Покровським монастирем володінь, наданих йому княжною Раїною Вишневецькою

Відомо чинимъ тимъ нашимъ писмомъ, кому би о томъ вѣдати будетъ належало теперъ і на потомъ будучимъ, іжъ честная госпожа ігуменья монастира Ладинского Серафима Чебровска весьполь з сестрами своими

інокинями жадали пилно его милости пана Петра Дорошенка на тотъ часъ полковника прилуцького при правѣ своемъ от Ясневелможной ей милости княжни Вишневецкой Михайловой при листѣ велможного его милости пана гетмана Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозского, а то о ограниченіе кгрунту монастирского, теди панъ полковникъ зослалъ з раменя своего пана Данийла, Маковецкого, обивателя прилуцького і пана Костя Нечипоровича, бывшего войта прилуцького, а такъ будучимъ намъ zesланимъ на тотъ кгрунтъ при битности велебнаго отца Іосифа, ігумена монастира Густинского, Іляшъ Колтунъ і Антонъ Шишъ і Деконъ Сказченко, обивателѣ ладинские, люде старинние, а с Подишъ Филонъ Бѣлоцерковецъ і Грицко. Единъ, зять, а з Голубовки й Радко і Данило Зайка, а Зювковци Іван Шкетъ, Яско Гришченко, и иншие люде били теди они менованние проводили насъ границею, яко з давнихъ часовъ належало до монастира Ладинского, почавши от Удаю мимо скитъ, берегъ рову, дорожкою в долину до гребелки Мацковой, которая роскопана, а от гребелки гостинцемъ Варвинскимъ до вершини Ладинки, а от вершини Ладинки до Робленой могилы, а от Робленой могилы чрезъ гостинець Журавский дорожкою Полонскою до рѣчки Сокулки, а от Сокулки понад Удаемъ до села Ладинского, на которихъ мѣстцяхъ і знаки починили; ажъ Дѣдовская громада меновала в томъ кгрунтѣ ниве свое і засѣвкѣ, которие засѣвки, волно забирати, а кгрунтъ до монастира надлежитъ, кгда теди сее писане отказанно. Ми било Петрови Дорошенкови, полковникови Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозского прилуцькому і устне визнане о томъ учинили зослание от мене панове Даниле Маковѣцький і Костя Ничипоровичъ, прилучане, іжъ такъ старожитними вишней менованными людьми отежжали тие кгрунта пред тоя ихъ узнаня не касую і овшемъ ствержаю, а ижъ нѣкоторие отзивалися з апеляцією до самого Ясневелможного его милости пана гетмана і добродѣя моего, теди і того никому не збороняю, на чомъ і руку свою власную подписую при печати моей.

Дать в Прилуце, року 1657, мая 27 д.

Петро Дорошенко, его цар[ского] пресвѣтлого величества Войска Запорозского прилуцький, рукою вл[асною]¹.

Після підпису: Ограничене і потверженіе монастиревѣ Ладинскому от полковника прилуцького пана Петра Дорошенка, даное ведлугъ фундуша княжни ей милости Михайловой Корпбутовой Вишневецкой .

ЦДІАК України, ф. 142 (Покровський Ладанський жіночий монастир), оп. 1, спр. 2, арк. 1-2. Копія.

№ 2

1668, січня 11. Чигирин. — Універсал Петра Дорошенка Прилуцькому Густинському монастиреві на безперешкодний вилов риби в Дніпровських озерах Вовчі

Петро Дорошенко, гетман з Войскомъ его королевской милости Запорозскимъ.

Ознаймуемъ тимъ писаніемъ нашимъ всѣмъ вовець под рейментомъ власти наше будучимъ, кому тилко будетъ показано поневаж славное памяти антецессорове наши в побожности своее виразними унѣверсалами то обваровали, абы братія монастиря Густинського, волное ловене рыбъ в озерахъ Днепрових Вовчію прозиваемыхъ на виживене свое мѣли. Теди из месца нашего до оныхъ же писмъ стосуочися то ж потвержаемъ, а оразъ пилно мѣти хочемъ и приказуемъ, абы жаденъ рейменту нашего, такъ з старшини, яко и черни Войска его королевской милости Запорозского помененного монастиря братіямъ, албо ихъ послушникомъ найменшою перешкодою в ловеню рыбъ в тихъ наданныхъ мѣсцу святому гетманскому виразними писмами [в] озерахъ быти не важилися. Когда ж за донесеннямъ наименшее скарги каждого, якъ над волю старшихъ и над самую слушность поступуючого, сурово карати декларуемъ.

Дать в Чигиринѣ 1668, януарія 11 дня².

Петро Дорошенко, рука власна³.

ЦДІАК України, ф. 57 (Ген. опис Лівобережної України), оп. 1, спр. 442, арк. 275. Копія.

№ 3

1668, квітня 29. Чигирин. — Універсал Петра Дорошенка про взяття під гетьманську оборону сіл Київського Флорівського монастиря Дмитровичі та Яблуньки

Петро Дорошенко, гетьман з Войскомъ его королевской милости Запорозскимъ.

Всей старшинѣ и чернѣ Войска его королевской милости Запорозского, меновите пану полковниковѣ кievскому, бѣлоцерковскому и серденяцкому и всему, такъ конному, яко и пѣшому в городахъ и в тягненню товариству будучому, ознаймуем, гди всѣ наши старання на то кладемо, абы мимо все церкви и монастырѣ Божій в неуставаню хвали его святой прина[ле]жнѣи з своихъ власностей и добръ в потребахъ належачихъ вспиралися, для того теди Дмитровичи, Яблонки, села любо презъ войну над пустошенніе монастиреви святыхъ мученикъ Флора и Лавра інокинъ кievскихъ належачіе под нашу взявши охорону абы мененнихъ сель жадніи з старшихъ і меншихъ становисками мимоездами, ночлѣгами, попасами и якими жъ колвекъ хлѣббовъ вимаганемъ и наименшою трудностю утяжати и в розживанюся тихъ людей ку подпоре мененному монастиру шкодити не важилися, якобы з мененнихъ сель інокинѣ з честнея тоей с обителіи своей, якую жъ колвекъ в потребахъ церковнихъ и своихъ мѣли подпору обыватели зась мененнихъ сель, абы во всемъ госпозѣ ігуменій фроловскои повиновалися и повинностъ свою полними, сурово приказуемъ и іначей жебы не было, под горломъ пригрожуемъ.

В Чигиринѣ, 29 априля 1668 года.⁴

Петро Дорошенко, гетманъ, рука власная.

Съ подленнымъ съводи́ла ігуменія Колисфена Милославская.

ЦДІАК України, ф. 167 (Київський Флорівський монастир), оп. 2, спр. 2, арк. 51. Копія.

№ 4

1668, червня 28. Табір під Ромнами. — Універсал Петра Дорошенка про підтвердження за Батури́нським жіночим монастиремъ всіх володінь

Петро Дорошенко, гетман з Войскомъ Запорозскимъ.

Всему старшому и меншому Войска Запорозского, а меновите пану полковниковѣ нѣжинскому, сотниковѣ, атамановѣ городовому и всему товариству, такъ тежъ войтови и всему вовець посполству батури́нскому ознаймуемъ тимъ нашимъ писаніемъ, поневажъ по смерти небожчика Бруховецкого обѣдвѣ сторонѣ Днепра за помочю Божию зо соединения з собою по прежнему пришли и все Войско Запорозское едностайне на тое згодилося, ижъ урядъ гетманства Войска Запорозского нам вручило, такъ теди належитъ намъ з повинности уряду нашого того, постерегати того, аби нѣкому найменшая кривда и жадное без правъ — кому жъ колвекъ в уживаню своихъ добръ належите не дѣялося, зачимъ и законници монастиря Батури́нского, яко за виразними унѣверсалами антецессоровъ нашихъ з побожности ихъ тое себѣ мѣли, ижъ з млина на рецѣ Ретѣ в селѣ Палчикахъ и Отяшѣ, яко тежъ в Батури́нѣ з одного камня в Новихъ Млинахъ себѣ наданного розмѣровъ такъ тежъ кгрунтовѣ до двору Жуковского в Батури́нѣ стоячого належачихъ, ѣжъ сею вишепомененнихъ со всѣми приналежностями и угодиями и перевозу Батури́нского спокойне ку вспартю и потребамъ своимъ заживали, такъ и ми конфѣрмуочися до воли помененнихъ антецессоровъ нашихъ законници монастиря Батури́нского при томъ всемъ заховуемъ и всѣхъ пожитковъ, яковыя ж би колвекъ могли бити з его Палчиковъ и Атюшѣ кгрунтовъ, двора Жуковского перевозу Батури́нского и розмѣровъ з млинковъ помененнихъ в спокойное уживане на вигоди и поратоване свое пускаем и симъ виразнимъ унѣверсаломъ нашимъ ствержаемъ и конфіруемъ тие наданя пререченимъ законницамъ антецессоровъ нашихъ в чомъ аби нѣхто з старшини и черни Войска Запорозского, яко и з людей посполитихъ воли нашей не перечил и от законницъ помененнихъ батури́нскихъ нѣчого того отбирать и онихъ турбовать не важилося, пилно жадаемъ и под срокгостию суду войскового приказуемъ.

З табору с под Ромны, 28 июня 1668⁵.

Петро Дорошенко, гетман, рука власна⁶.

НБУВ, ф. 1. 55673 (Лаз. 4/5, арк. 182б — 183б). Копія.

№ 5

1668, липня 5. Табір під Срібним. — Універсал Петра Дорошенка Прилуцькому Густинському монастиреві на млин

Петро Дорошенко, гетманъ з Войскомъ Запорозскимъ.

Ознаймуемъ симъ [нашимъ]⁷ писанемъ кождому, кому о томъ вѣдати належит, а меновите пану полковникови прилуцькому, сотником, атаманомъ и всему Войска Запорозского полку прилуцького старшому и меншому товариству, ижъ стосуочися мы до унѣверсаловъ од небожчика Хмельницкого антецессора нашего отцомъ законникомъ Густинскимъ даный [на] млыны на греблі монастирской стоячий, Шкуратинин, прозываемый такъ же Хвесков, Бриковъ и Демяновъ Давиденковъ в [ойку б]удучые, при ихъ отцехъ законникахъ Густинскихъ заховуемъ и цале оными владѣти и вшылякие пожитки одби-

ІХ. Публікації архівних документів

рати на монастир Густинский, так [те]перешному превелебному в Богу господину отцу Авксентию, игуменови з братиею, яко и по нем наступаючим сукцессором. По [...]»⁸, за чим мѣти хочем и приказуем, абы такъ пань полковникъ прилуцкий, яко и жаден старшого и меншого товариства оным в по[мененных] тых млынов владѣнію и пожитковъ отбираню *наименшое* перешкоди чинити и трудности задавати не важился, иначей не чинячы.

Дан в таборѣ под Срѣбным, июля 5, 1668.

Петро Дорошенко, гетман, рука в[лас]ная.

На арк. 2: Его мил. отцу игуменови и всей братиѣ Густинского монастира на млини Шкуратинине и Валковские конфирмація.

1668 года, июля 5 дня.

От его милости пана Петра Дорошенка, гетмана з Войском Запорозким *потверженые* на млини Шкуратов и Валковских.

ЦДІАК України, ф. 159 (Прилуцький Густинський монастир), оп. 1, спр. 25, арк. 1, 2. Оригінал.

№ 6

1668, серпня 2. Чигирин. — Універсал Петра Дорошенка про підтвердження за Паненським Печерським жіночим монастирем сіл Радичів, Іванків і Мезин, що під Новгород — Сіверським, наданих попередніми гетьманами

Петро Дорошенко, гетманъ з Войском Запорозкимъ.

[Ознаймуемъ симъ нашимъ] писаниемъ всей старшинѣ и чернѣ Войска Запорозкого, особливо пану полковникови стародубовскому, сотником, ата[маном] и всему стар[шому] и меншому того полку товариству и каждому, кому о том вѣдати належит, поневаж честная госпожа Афанасия [Соломѣвая, игум]енеа монастира Паненского Печерского скул Радичова, Іванкова и Мѣзина под Сѣверским Новгородкомъ лежачих, яко власне [природженним] правом с[об]ѣ належачих за унѣверсалами антецессоров наших уживала. Теды и мы тепер оной цале тые села при ней за[ховавши] вшелякые з оных пожитки одбирати и подданими владѣти позволяемъ. За чим мѣты хочем и приказуем, [аби] жаден з стар[шини] и чернѣ Войска Запорозкого и нѣхто инший помененной *госпожи* игуменіѣ Паненской Печерской в держаню тих [маетностей] и од[бираню] вшеляких з них пожитковъ *наименшою* не былъ перешкодою. Подданные зас, жебы належитое и повинное отдавали з себе послушенство, счо абы такъ, а не иначе было и повторе приказуем.

Дан в Чигиринѣ, августа 2 дня 1668.

Петро Дорошенко, гетман, рука власна.

ЦДІАК України, ф. 128 (Києво — Печерська лавра), оп. 1а воч., спр. 5, арк. 2. Оригінал пошкоджений. Втрачені частини тексту відновлені за копією.

Там само: арк. 1. Копія.

Там само: ф. 51 (Ген. військова канцелярія), оп. 3, спр. 15204, арк. 79. Копія.

№ 7

1668, серпня 10. Чигирин. — Універсал Петра Дорошенка про підтвердження маестностей Глухівського Петропавловського монастиря

Петро Дорошенко, гетман з Войскомъ Запорозскимъ.

Ознаймуемъ сим нашим писаниемъ всей старшинѣ и чернѣ Войска Запорозкого, а меновите пану полковникови нѣжинскому, сотникови, атаманови и всему товариству, также войтови и посполству глуховскому и каждому, кому о том вѣдати належит, ижъ не нарушаючи мы привилеов од монарховъ и унѣверсалов од антецессоров наших и панов православных, отцом законником монастира святых верховних апостоль Петра и Павла глуховского на добра нижей спецификаваныя даных, але оные сим унѣверсалом нашим апробуочие и подиймуючие привелебном в Богу господину отцу Иннокентію Быковскому, тепереиному игумену и всей братиѣ помененного монастира Глуховского села Холопков и Баничы з приналежностями и млын Стрелицк[ого] на рецѣ Клевенѣ стоячий также на их монастирских кгрунтѣ новоосѣлые деревнѣ оба селца Везонку, Ховзовку и Будища зо всѣми их пожитками и млыни их власним коштом едень под монастырем, другии (?) под Везонкою побудованыя и Каменские озера цале заховуемъ и вшелякие з оных пожитки и доходы отбираты и до уживаня монастирского привлащати позволяем, в чом абы з старшини и чернѣ Войска Запорозкого жаден и нѣхто инный перешкожати до тых скул, млынов и угодый втручати и до приходячих пожитковъ интересовати не важился пилно и срокго под войсковым каранем приказуем.

Данъ в Чигиринѣ, августа 10, 1668.

Петро Дорошенко, гетманъ, рука власна.

ІР НБВ, ф. 1, 61904, № 8, арк. 1. Оригінал.

№ 8

1668, вересня 3. Чигирин. — Універсал Петра Дорошенка про підтвердження за Лебединським Георгіївським монастирем всіх його володінь і дозволом на своїх грунтах селити людей

Петро Дорошенко, гетман з Войскомъ Запорозкимъ.

Ознаймуемъ сим нашим писаниемъ всей старшинѣ и чернѣ Войска Запорозкого, а особливо полковниковѣ корсунскому, сотникомъ, атаманомъ и всему того полку товариству и каждому, кому о том вѣдати належит, ижъ взгляд маючи на значное чрезъ прошліе внутренне войны монастиря Лебединского спустошенню, а запобѣгаючи тому, абы не только оній до остатное не приходилъ руини, але жебы в ономъ приобрѣтих достатская хвала Божия грѣшгѣла и ширилася отцом законникомъ Лебединскимъ всѣми здавна от побожних ктиторов на монастир наданными кгрунтами, полями, заходами, сѣножатми и иными угодиями владѣти, и якъ хотя до своцх пожитковъ приводити позволяемъ, а до того людей на своих монастирских кгрунтах осажовати и оними диспонавати не збороняемъ, о чемъ аби кождій з старшини и чернѣ Войска Запорозкого вѣдаючи, особливо пань полковникъ корсунский отцов законниковъ Лебединских в их монастирских кгрунтах утискати не важился и подданих на земляхъ монастирских осѣдаючих и будуочихся зганяти и от монастирского послушенства отдаляти не имѣлъ, под строкгимъ войсковимъ каранемъ пилно приказуемъ.

Данъ в Чигиринѣ, септеврия 3, 1668.

Петро Дорошенко, гетман, рука власная.

ЦДІАК України, ф. 912 (Полтавський монастир), оп. 1, спр. 6, арк. 1. Копія.

Там само: ф. 1253 (Лебединський Георгіївський монастир), оп. 1, спр. 1а, арк. 3 зв. – 4. Копія з датою 2 вересня і пропусками в тексті.

№ 9

1668, жовтня 21. Чигирин. — Універсал Петра Дорошенка Полтавському Хрестоздвиженському монастиреві на млин у селі Петрівці, що на річці Ворсклі

Петро Дорошенко, гетман з Войскомъ Запорозкимъ.

Ознаймуемъ симъ нашимъ писаніємъ кождому, кому о томъ вѣдати належить, а меновите: пану полковникови полтавському, сотником, атаманомъ и всему старшому и меншому Войска Запорозкого того полку товариству, ижъ хочачи, аби в обителѣ святой Полтавской чрезъ оскудность живности хвала Божия не уставала, а до [то]го вѣдаючи, же за позволенемъ антецессоровъ нашихъ той обители законники з млина Яцковаго Демиденкова в Петровцахъ на рецѣ Ворсклѣ стоячого, вшелякихъ з давнихъ часовъ розмѣровъ заживали, тот же млинъ (которій былъ отдален) з побожности нашей, имъ отцомъ законникомъ, полтавский конфермуемъ, і аби спокійне всякихъ з него приходячихъ пожитковъ заживали, симъ писаніємъ нашимъ позволяемъ, зачимъ жадаемъ и пишно приказуемъ, абы такъ панъ полковникъ полтавскій и жаден з сотниковъ з старшого и меншого товариства, яко из посполитихъ людей по[менен]ной обители Полтавской отцомъ законникомъ в за[живане] спокійномъ того млина и отбираю з него на монаст[ир], або на свое в живности вспарте пожитковъ перешкоди чинити и трудности задавати не важились, счо абы такъ, а не иначе было и повторе приказуемъ.

Данъ в Чегиринѣ, октоврия двадцятого первого, року 1668.

Петро Дорошенко, гетманъ, рука власна⁹.

Свидѣтелствоваль Полтавского м[онастиря] ігумень Анфілокий.

ЦДІАК України, ф. 912 (Полтавський монастир), оп. 1, спр. 1, арк. 2. Копія, пошкоджена.

№ 10

1670, лютого 2. Чигирин. — Універсал Петра Дорошенка Канівському монастиреві про підтвердження попередніх надань

Петро Дорошенко, гетман з Войскомъ Запорозкимъ.

Ознаймуемъ симъ писаніємъ нашимъ кождому, кому о томъ вѣдати належить, а особливе пану полковникови каневському, асауломъ, сотникомъ, атаманомъ и всему старшому и меншому того полку товариству и всѣмъ посполитимъ людемъ, ижъ згоджаючися мы з привиліями зешлого короля его м. из унѣверсалами антецессоровъ нашихъ гетмановъ запорозкихъ отцомъ законникомъ монастира Каневского даными, всѣ фундацѣи и наданя, то есть село Бобрицу, село Бабичи з млиномъ и село Мелчичи з полями, сѣножатми, гаями и зо всѣми кгрунтами до нихъ належачими, млинъ на Ржавци будучій, млинъ Быркозовскій, млинъ Колачинскій, Керетянкою прозиваемый на рѣчце Рясавѣ стоячіе, млинокъ Малчининъ на Потоцѣ в Каневѣ найдуючийся, хуторъ на Студенцу будучій з кгрунтами, хуторъ Гиравщину, сѣножать Шиндеровскую на рецѣ Рясавѣ лежачую, ко-

моры от козака Федора Пуха наданые в рынку в мѣстѣ Каневѣ стоячіе, млины мучныи и ступныи, млын, поле и сѣножатѣ в селѣ Пекарахъ найдуючіеся, озеро Поповимъ прозываемое на томъ боку Днѣпра лежачое, также слободку Богородичную подле монастира лежачую з двома ярмарками на ней отпрауючимися и зо всѣми от тяглыхъ людей повинотями, и иншее всѣ кгрунта и угодѣя ширей в привиліяхъ королевскихъ и унѣверсалахъ антецессоровъ нашихъ описаные цале и ненарушне при монастиру пресвятой Богородицы Каневскомъ заховуемъ и симъ унѣверсаломъ нашимъ ствердивши оныхъ всѣхъ маетностей, сюль, млиновъ, хуторовъ, поль, сѣножатей, озурь и всѣхъ кгрунтовъ отцомъ старшому и всѣмъ законникомъ помененного монастира Каневского спокійне заживати позволяемъ, мѣти теде хочемъ и срокго приказуемъ, аби пан полковникъ каневскій и нѣхто з старшины товариства и посполства полку Каневского помененного монастира отцомъ законникомъ в владѣню тихъ всѣхъ вижей помененныхъ добръ и в спокійномъ оныхъ заживаню перешкожати и жаднимъ способомъ до онихъ интересовати не важилсь под суровимъ войсковимъ каранемъ.

Данъ в Чегиринѣ, року 1670, мѣсяця феврала 2 дня. Петро Дорошенко, гетман, рука власна.

ЦДІАК України, ф. 2077 (Канівський монастир), оп. 1, спр. 1, арк. 1 зв. Копія.

№ 11

1673, травня 13. Чигирин. Оборонний універсал Петра Дорошенка Терехтемирівському монастиреві на перевіз через Дніпро, села, поля, грунті й озера

Петро Дорошенко, гетман з Войскомъ Запорозкимъ.

Ознаймуемъ симъ писаніємъ нашимъ всей старшинѣ и чернѣ Войска Запорозкого, а особливе пану полковниковѣ каневському, асауломъ, сотникомъ, атаманомъ и всему того полку товариству и кождому, кому о томъ вѣдати належить, ижъ яко антецессорове наши гетманове Войска Запорозкого з давнихъ часовъ монастира Терехтемировского и фундаторами и ктиторами были, такъ и мы до той побожности чуючися быти повинны, яко той монастирь в своемъ хочемо мѣти по Богу оборонѣ, такъ для обжитого хвали божое отпраованя, перевозъ на Днѣпрѣ, села, поля, кгрунта, озера и всѣ угодѣи з давнихъ часовъ до того святого мѣстца належачіе, при томъ же монастиру заховуемъ и оразъ превелебному господину отцу Артемію Силницкому, ігумену Терехтемировскому з братією всѣхъ тыхъ угодій, подлугъ давного обыкновенія, заживати позволяемъ. Зачимъ старшому и меншому товариству, особливе пану полковнику каневському приказуемъ, абы в заживаню переказа сюль и всѣхъ давнихъ монастирскихъ кгрунтовъ помененному отцу ігуменови и всей его братіѣ наименшая не дѣялася перешкода, а люде тяглые в селахъ монастырскихъ живучіе, яко оддавати повинность суть должны: такъ жебы теперешному отцу ігуменови и сукцессоромъ его всякое належное отдаванемъ повинности чинили послушенство, пишно и сурово приказуемъ.

Данъ в Чегиринѣ, мая 13, року 1673. Петро Дорошенко, гетман, рука власна.

ІХ. Публікації архівних документів

Помітка: Гогуть. Сіи крѣтести оригоналъвъ выписаніе в катедрѣ Переяславской, которіе собственного своєю рукою прежде сей преписани при обикновенной печати видани. Катедралный намѣстникъ іеромонахъ Германъ Гогуть.

ЦДІАК України, ф. 2077 (Канівський монастир), оп. 1, спр. 1, арк. 1. Копія.

Там само: ф. 57 (Ген. опис Лівобережної України), оп. 1, спр. 306, арк. 9. Копія.

¹ Уколі написано: «Мѣсто печати полковника прилуцка».

² Далі в тексті дописано: На подлинномъ подписъ таковъ.

³ Ліворуч нижче підпису в колі написано: Мѣсто печати гетманской.

⁴ У копії дописано: В подлинномъ подписано тако. Мѣсто печати.

⁵ У рукопису дописано: В подлинномъ тако.

⁶ Після підпису в колі написано: Мѣсто печати гетманскоу.

⁷ текст пошкоджений

⁸ текст пошкоджений

⁹ У колі написано: Мѣсто печати.

Світлана Абросимова, к.і.н. (Дніпропетровськ)

КОЛЕКЦІЯ ДОКУМЕНТІВ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ З ІСТОРІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ ХVІІІ ст.

За два тисячоліття існування християнська культура створила колосальний масив духовних та матеріальних пам'яток. Невід'ємною складовою цього масиву є церковні архіви — цінне джерело з історії церкви, її устрою, функціонування, ролі її окремих діячів, стосунків між церковним та цивільним світами, а також визначення місця церкви в житті суспільства країни. Церковні архіви (церков, соборів, монастирів, духовних консисторій тощо) ще мало досліджені й потребують різнобічного вивчення у напрямках архівної евристики, камерального та едиційного опрацювання, джерелознавчого аналізу тощо. Актуальним є виявлення у різних архівах, бібліотеках, приватних колекціях, музеях церковних документів, що були створені безпосередньо церквою (окремими діячами і установами), і документів, створених поза церквою, але таких, що стосуються її історії.

Значні церковні архіви були зосереджені наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст. на Катеринославщині¹. Найбільшим і найціннішим був консисторський архів, що містив документи ХVІІІ – поч. ХХ ст., а також архіви Самарського Пустельно-Миколаївського монастиря, новомосковського Троїцького та катеринославського Преображенського соборів, багатьох (колишніх запорозьких січових) церков². Документи з історії церкви в краї зберігалися також в архіві Катеринославського губерньського правління.

Місцеві церковні архіви інтенсивно досліджувалися катеринославськими архієпископами й істориками Гавриїлом Розановим (1781–1858)³ та Феодосієм Макаревським (1822–1885)⁴ в працях яких висвітлювалася церковна історія й публікувалися документи з церковних архівів⁵.

Значно активізувалося дослідження церковних архівів на поч. ХХ ст., коли 1983 р. в Катеринославі розпочала свою діяльність губерньська вчена архівна комісія, на сторінках друкованого органу якої («Летописи») був опублікований значний комплекс документів з історії церкви (передусім з архіву катеринославської духовної консисторії)⁶. Додамо, що репрезентовані в «Летописи» документи висвітлювали історію православної церкви не тільки на Катеринославщині, але й в інших регіонах України⁷. Члени комісії, насамперед, історики церкви Василь Біднов (1874–1935)⁸, Володимир Машуков (1866–?)⁹, а також історик-фольклорист

Яків Новицький (1847–1925)¹⁰ досліджували церковні архіви. Окрім того, В. Біднов провадив архівні розшуки відносно життя та діяльності архімандрита Маркарія Глухарьова¹¹. На засіданні комісії 1 березня 1915 р. обговорювалося питання щодо публікації документів з історії старовинних церков в краї¹².

Виявленню, збереженню і публікації документів з церковних архівів краю вельми прислужився академік Дмитро Яворницький (1855–1940), директор катеринославського музею ім. О. Поля (1902–1933). У 1922–1924 роках Д. Яворницький очолював губерньський архів й врятував від знищення багато документів¹³, в тому числі архіви Новомосковського собору та Самарського монастиря, які були передані до крайарху відповідно у 1929 та 1932 рр.¹⁴ Документи з історії церкви Д. Яворницький збирав протягом кількох десятиліть, приділяючи головну увагу історії запорозьких церков. Частину з виявлених ним документів учений опублікував 1929 р. у збірнику «До історії Степової України», де зазначив, що частина надрукованих матеріалів «узята з церков Катеринославщини»¹⁵. Завдяки Д. Яворницькому в зібранні Дніпропетровського історичного музею були зібрані оригінальні документи з історії православної церкви в Україні. Деякі з них надійшли в дар музею з приватних колекцій білоцерківського архівіста С. Дроздова (1863–?)¹⁶ та київського архівіста й археографа О. Андрієвського (1845–1902), який працював в архіві київського губерньського правління¹⁷.

В музейній колекції міститься комплекс актових документів, що висвітлюють соціально-економічну історію церковного життя, залежність церкви від держави, внутрішні стосунки церковної ієрархії, а також контакти останньої з цивільним суспільством тощо¹⁸. В гетьманських універсалах, купчих, відкритих листах, «писаннях» полкової старшини та інших документах йдеться про церковне землеволодіння (наприклад, Нехворощанського монастиря), про судові справи між монастирем та його «сусідами», про козаків, що їдуть до Києва на поклін святим мощам. В універсалі гетьмана Івана Скоропадського від 29 серпня 1715 р. йдеться про звільнення від усіх повинностей матері диякона Києво-Печерської лаври Веніаміна Фальковського¹⁹. У 1725–1726 рр. В. Фальковський перебував у штаті настоятелів російської посольської церкви в Стокгольмі, потім працював у лаврській друкарні, 1734 р. керував останньою²⁰.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Студії з архівної справи
та документознавства**

Том сьомий

Комп'ютерний набір: Л. М. Федорова, Т. М. Ситник
Макет і верстка: Г. А. Мугафяна, А. І. Дмитрієва

Зареєстровано у Міністерстві України у справах преси та інформації 04. 07. 1996 р.
Серія № 2110

Підписано до друку 18.01.2002 р. Формат 60x84/16
Умовн. друк. арк. 12,4
Наклад 500 прим. Зам. № 36
Надруковано в ЦЛМРД ЦДА України
03680 МСП Київ-110, вул. Солом'янська, 24